

بررسی محتوای فیلم «جدایی نادر از سیمین» به کارگردانی «اصغر فرهادی» با

رویکرد به «زن»

سید محمد دادگران¹

الهه شمس کوشکی²

مقدمه

امروزه اهمیت سینما بر کسی پوشیده نیست. سینما از طریق هنجارها و ارزش‌های اجتماعی الگویی را در اختیار مخاطبان‌شان قرار می‌دهد و جامعه و ارزش‌های آن را دستخوش تغییر می‌سازد. سینما به دلیل ابعاد فراگیرش به طور خاص از ارزش‌های ویژه‌ای برخوردار است. تصویر ارائه شده از هر گروهی در سینما، هم جنبه ایدئولوژیک دارد هم می‌تواند سبب شکل‌گیری عقاید عامه مردم نسبت به آن گروه باشد. امروزه سینما به یکی از مهم‌ترین عوامل جامعه‌پذیر کردن افراد بدل شده است.

هدف کلی تحقیق

هدف کلی و اصلی این پژوهش دستیابی به چگونگی شخصیت‌پردازی زن و بررسی تصویر ارائه شده از زن در فیلم «جدایی نادر از سیمین» ساخته «اصغر فرهادی» است.

اهداف جزئی تحقیق

شناخت صحنه‌های خشونت آمیز در فیلم

شناخت نوع خشونت ارائه شده در فیلم و تعیین نسبت آنها

¹ دانشجو ارتباطات دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

² کارشناس ارشد ارتباطات

شناخت میزان سنت گرایی در فیلم

شناخت میزان سلطه جویی مرد در فیلم

شناخت میزان بیم و امید نقش اول زن در فیلم

شناخت میزان مقاومت زن در مقابل مرد در فیلم

شناسایی حوزه حضور نقش اول زن در فیلم

سوالات تحقیق

- 1- چه میزان از صحنه‌های فیلم «جدایی نادر از سیمین» خشونت آمیز است؟
- 2- نسبت انواع خشونت در فیلم «جدایی نادر از سیمین» چگونه است؟
- 3- چه میزان صحنه‌های فیلم «جدایی نادر از سیمین» دارای سلطه جویی مرد است؟
- 4- در فیلم «جدایی نادر از سیمین» تا چه حد شاهد سنت‌گرایی هستیم؟
- 5- در فیلم «جدایی نادر از سیمین» زن تا چه حد در برابر خواسته‌های مرد مقاومت می‌کند؟
- 6- نحوه مقاومت زن در فیلم «جدایی نادر از سیمین» چگونه است؟
- 7- میزان بیم و امید زن در فیلم «جدایی نادر از سیمین» چگونه است؟
- 8- حوزه حضور نقش اول زن در فیلم «جدایی نادر از سیمین» چگونه است؟

فیلم گرافی

جدایی نادر از سیمین فیلمی است ایرانی با ژانر درام که در سال ۱۳۸۹ ساخته شد. این فیلم برنده اسکار بهترین فیلم غیرانگلیسی زبان گردید. کارگردانی، نویسنده‌گی و تهیه‌کنندگی آن را اصغر فرهادی برعهده داشته‌است. جدایی نادر از سیمین که در سطح بین‌المللی بیشتر با

نام یک جدایی (A Separation) شناخته می‌شود، پنجمین اثر سینمایی اصغر فرهادی است و با فروش نزدیک به ۲۰ میلیون دلار، در صدر پرفروش‌ترین فیلم‌های تاریخ سینمای ایران قرار دارد. این فیلم مجموعاً بیش از ۵۰ جایزه جهانی را از آن خود کرده‌است که از آن جمله، چندین جایزه از بیست و نهمین جشنواره فیلم فجر و نیز جوایز معتبر بین‌المللی همچون جایزه اسکار بهترین فیلم غیرانگلیسی زبان، گلدن گلوب و خرس طلایی از جشنواره فیلم برلین قابل ذکر است. اقبال مثبت منتقدان به جدایی نادر از سیمین تا جایی است که برخی آن را جزء ۱۰ فیلم برتر سال ۲۰۱۱ خوانده‌اند؛ اگرچه نقدهای مخالفی نیز بر آن وارد شده‌است.

مروری بر نظریات پژوهش

نظریه بازتاب

بر اساس نظریه بازتاب، رسانه‌ها آینه تمام نمای جامعه هستند و ارزشها و معانی جامعه را انعکاس می‌دهند. از این منظر، رسانه‌ها در حقیقت همچون آینه‌ای منعکس کننده واقعیت هستند. آن‌ها به عنوان سازوکارهای کنترل اجتماعی عمل کرده و میراث جامعه را منتقل می‌کنند تا انسجام، یکپارچگی و نظم را حفظ کنند و ارزشهای مسلط جامعه را از نسلی به نسل بعد منتقل کنند.

بر این اساس این رسانه‌ها هستند که از جامعه تأثیر می‌پذیرند و آنچه رسانه در حوزه هویتی بازنمایی می‌کند واقعیت زندگی زنان و هویت زنانه و باز تولید آن است که در ساختارهای واقعی اجتماعی و در حوزه کنش متقابل میان افراد ساخته شده‌است. اما این برداشت از رسانه

از طرف بسیاری مورد انتقاد قرار گرفته است. منتقدان نظریه بازتاب همچون "بورديار" معتقدند رسانه‌ها، واقعیت زندگی زنان را انتقال نمی‌دهند، بلکه واقعیت را می‌سازند و در برابر نظریه بازتاب، مفهوم بازنمایی و قدرت رسانه‌ها را در این بازنمایی مطرح کرده‌اند (راودراد، 1376، ص 29).

مفهوم بازنمایی به معنی خلق کردن و به وجود آوردن واقعیت به واسطه مدل‌های مفهومی واسطه‌ای است. آنچه در سیستم‌های ارتباطی و رسانه‌های بدین گونه ارائه می‌شود، حالتی تحمیلی و دیکته شده دارد. بنابراین از این منظر، این رسانه‌ها نیستند که از جامعه تأثیر می‌پذیرند بلکه بازساخت و حقیقت جامعه را تحت تأثیر خود قرار می‌دهند (بیگدلی، 1387، ص 71).

جیمز لال (1995) در پاسخ به این سؤال که رسانه‌های همگانی واقعیت اجتماعی را باز می‌تابانند یا آنرا پدید می‌آورند؟ می‌گوید: از دیدگاه فنی، رسانه‌های همگانی نه می‌توانند واقعیت اجتماعی - فرهنگی را بازتابانند و نه آنرا بسازند. زیرا به هر رو، چنین پدیده همیشگی یا خالصی وجود ندارد. از آن گذشته برنامه ریزان رسانه‌ها به بازتابانند یا ساخت واقعیت دل‌بستگی ندارند، به جای آن، آنچه آن‌ها می‌کنند این است که خرده پاره‌های نمادین را برای تولید داستان‌هایی که به گونه‌ای ویژه با سپهرهای پیرامونها هماهنگی دارند، به هم می‌پیوندند. رویکرد بازتاب برای بررسی میزان انطباق محتوای پیام‌های رسانه‌ای (فیلم، تلویزیون و ...) با آنچه در واقعیت اجتماعی می‌گذرد، رویکردی مناسب به نظر می‌رسد و معتقد است آنچه هنر و دیگر رسانه نمایش می‌دهند بازتابی از شرایط اجتماعی است (راودراد، 1376، ص 6).

خشونت:

خشونت در این فیلم شامل تمامی حرکات فیزیکی و غیرفیزیکی تهاجمی و آزاردهنده می‌شود.

در اینجا خشونت با 2 گزینه شناخته می‌شود:

1- در صحنه خشونت وجود دارد

2- در صحنه خشونت وجود ندارد

نوع خشونت:

خشونت به دو دسته فیزیکی و غیرفیزیکی تقسیم می‌شود.

خشونت‌های فیزیکی: شامل قتل، چاقوکشی، کتک کاری، تصادف که منجر به آسیب دیدگی

جسمی فرد می‌شود.

خشونت‌های غیرفیزیکی: شامل خشونت کلامی مانند دعوای لفظی، ناسزاگویی و تهدید

کردن و طعنه زدن و خشونت غیرکلامی مانند نگاه‌های غضب آلود، گرفتن امکانات و وسایل

ارتباطی و غیرارتباطی از افراد از طریق زورگویی و قدرت است.

در اینجا نوع خشونت با 3 گزینه نشان داده شده است.

1- در صحنه خشونت فیزیکی وجود دارد

2- در صحنه خشونت غیر فیزیکی وجود دارد

3- در صحنه خشونت وجود ندارد

سلطه جویی:

منظور از سلطه مرد به زن در این فیلم تمامی صحنه‌هایی است که مرد با اعمال قدرت خواستار این است که زن تمام کارهایی که مرد می‌خواهد انجام دهد و از تصمیم گرفتن فردی او جلوگیری می‌کند که با 2 کد قابل بررسی است:

1- سلطه جویی در صحنه وجود دارد

2- سلطه جویی در صحنه وجود ندارد

گزینه بی مورد مربوط به زمانهایی است که مرد شخص اول فیلم در آن صحنه‌ها حضور ندارد.

سنت گرایی:

اینکه فرد همواره مطابق ارزش‌ها و سنت‌های حاکم بر جامعه خود رفتار کند حتی اگر این نوع رفتار مطابق با دیدگاه‌ها و عقاید و خواسته‌های خود نباشد. به عبارت دیگر زندگی و رفتار خود را در چهارچوب حرف‌ها و دیدگاه مردم تعریف کند که در اینجا با 2 گزینه نشان داده شده است:

1- وجود دارد

2- وجود ندارد

مقاومت زن در مقابل مرد:

منظور از مقاومت زن مقابل مرد در این فیلم این است که آیا زن در مقابل دیدگاه، تفکرات، دستورات و خواسته‌های مرد مقاومت می‌کند یا خیر. که در اینجا با 2 گزینه نشان داده شده است:

1- وجود دارد

2- وجود ندارد

گزینه بی مورد مربوط به زمانهایی است که زن یا مرد شخص اول فیلم در آن صحنه‌ها حضور ندارد.

نحوه مقاوت:

منظور شیوه‌هایی است که زن برای مقاومت در برابر مرد انتخاب می‌کند که به شکل‌های زیر بررسی شده است: برخورد منطقی و با دلیل در مقابل مرد؛ با اخم و ناراحتی نسبت به مرد؛ با شیوه‌های زنانه مانند محبت کردن؛ با قهر و خشونت و دعوا بیم و امید:

در این بررسی بیم و امید شخصیت اصلی زن داستان با 3 گزینه تعیین می‌شود: اول) امیدوار زمانهایی است که فرد احساس می‌کند می‌تواند به هدف خود برسد و در راستای رسیدن به هدف تلاش می‌کند. دوم) ناامید زمانهایی است که فرد احساس می‌کند نمی‌تواند تلاش‌های بی‌فایده و بی‌ثمر بوده و دیگر توانایی بهبود بخشیدن به شرایط و رسیدن به امال و آرزوهای خود را ندارد. سوم) بی مورد مربوط به زمانهایی است که زن شخص اول فیلم در آن صحنه‌ها حضور ندارد.

حضور زن:

منظور حضور زن در دوحوزه عمومی و خصوصی است که با دو کد تفکیک شده است

1- حوزه عمومی مثل محل کار، تحصیل و محیطی خارج از خانه

2- حوزه خصوصی مربوط به محیط خانه و پرداختن به انواع خانه داری است.

گزینه بی مورد مربوط به زمانهایی است که زن شخص اول فیلم در آن صحنه‌ها حضور ندارد.

روش تحقیق

روش مورد استفاده برای اجرای این تحقیق، روش تحلیل محتواست. تحلیل محتوا روش تحقیقی است برای گرفتن نتایج معتبر و قابل تکرار از داده‌های استخراج شده از متن. (رایف دانیل، لیسلی استفن، جی. فیکو فریدریک، تحلیل پیام‌های رسانه‌ای (کاربرد تحلیل محتوای کمی در تحقیق، ترجمه مهدخت بروجرودی علوی، ص 23) تحلیل محتوا «هر فنی است که به کمک آن، ویژگی‌های خاص پیام‌ها را به طور نظام یافته و عینی مورد شناسایی قرار می‌دهند. (چاوا فرانکفورد، دیوید نجمیاس، روش‌های پژوهش در علوم اجتماعی، ترجمه فاضل لاریجانی و رضا فاضلی، ص 469). بنابراین، تحلیل محتوا عبارت است از: فنی که به وسیله آن مشخصات خاص پیام به طور روشمند و دقیق جهت استنباط علمی شناسایی می‌شوند. دقت و عینیت امر متضمن آن است که تحلیل مبتنی بر قواعد مشخصی باشد تا به دانش پژوهان امکان دهد از پژوهش‌های مختلف به نتایج یکسان مورد نظر دست یابند) محمود طالقانی، روش تحقیق نظری، ص 95-96). کرلینجر بر این باور است که تحلیل محتوا دارای ویژگی‌های زیر می‌باشد:

الف) تحلیل محتوا روشی نظام‌مند است؛ به این معنا محتوایی که قرار است مورد ارزیابی قرار گیرد، باید براساس قواعد روشن و ثابتی برگزیده شود.

ب) تحلیل محتوا روشی عینی است. بنابراین، ساخته‌های ذهنی پژوهشگر نباید در آن دخالت داشته باشد.

ج) از آنجایی که تحلیل محتوا کمی است، هدف اصلی تحلیل محتوا بازنمایی دقیق مجموعه‌ای از پیام می‌باشد. (راجردی، ویمر و جوزف آر. دومینیک، تحقیق در رسانه‌های جمعی، ص 217-218)

جامعه آماری:

جامعه آماری این پژوهش فیلم سینمایی «جدایی نادر از سیمین» به کارگردانی، تهیه کنندگی و نویسندگی اصغر فرهادی است، که در سال 1389 با موضوع اجتماعی، در ایران ساخته شد. این فیلم که مجموع آن 119 دقیقه می‌شود تأکید بر وضعیت زندگی بسیاری از خانواده‌های ایرانی دارد و زندگی اعضای یک خانواده را در موقعیت‌های متفاوت فرهنگی و اجتماعی به نمایش می‌گذارد.

روش نمونه‌گیری و حجم نمونه:

در این تحقیق با روش سرشماری، تمام فیلم «جدایی نادر از سیمین»، تجزیه و تحلیل شد. به عبارت دیگر حجم نمونه با جامعه آماری یکی است. این فیلم 119 دقیقه است که در تحلیل محتوای این فیلم از همه صحنه‌های روی داده در 119 دقیقه فیلم از آنها استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق

جدول شماره 1-توزیع فراوانی خشونت

کدها		خشونت			
آمارها		فراوانی		درصد معتبر	
		در صد فراوانی	درصد معتبر	فراوانی	درصد معتبر
1	وجود	26	3	46	28
1	1 فیزیکی	26	3	46	28

72		88		23		2 غیر فیزیکی	دارد
	54		32		31		2 وجود ندارد
	100		58		57		کل
	-		42		41		بی مورد
	-		100		98		کل

با توجه به جدول 1 می‌توان گفت از مجموع 98 صحنه مورد مطالعه در این فیلم، فقط 57 صحنه مربوط به متغیر خشونت بود و 41 صحنه فاقد معنی و مفهومی در باره این متغیر بود لذا از تعداد کل صحنه‌های مورد مطالعه (98) فقط 57 مورد خشونت مشاهده شد که شامل 3 مورد خشونت فیزیکی و 23 مورد خشونت غیر فیزیکی بود. با توجه به درصد معتبر به دست آمده (46٪) می‌توان عنوان کرد تقریباً در نیمی از صحنه‌های مورد مطالعه خشونت وجود داشته است.

جدول شماره 2-سلطه جویی

سلطه جویی			کدها
درصد معتبر	در صد فراوانی	فراوانی	آمارها
27	16	15	1 وجود دارد
73	43	40	2 وجود ندارد

100	59	55	کل
-	41	39	بی مورد
-	100	98	کل

با توجه به جدول 2 می توان عنوان کرد در کل صحنه های مورد مطالعه در این فیلم (98)، 39 صحنه (41 درصد) فاقد هر گونه معنی و مفهوم در مورد سلطه جویی بودند. 15 صحنه (16 درصد) از صحنه های فیلم دارای سلطه جویی مردان و در 40 صحنه (43 درصد) از صحنه های فیلم مردان هیچ گونه سلطه جویی نسبت به زنان نداشتند. با توجه به درصد معتبر حاصله در اکثر صحنه های این فیلم یعنی 73 درصد سلطه جویی وجود نداشته است.

جدول شماره 3- سنت گرایی

سنت گرایی		کدها آمارها
فراوانی	در صد فراوانی	
درصد معتبر		
26	26	1 وجود دارد
29	30	2 وجود ندارد
55	56	کل
43	44	بی مورد
98	100	کل

با توجه به جدول 3 ملاحظه می‌شود در صحنه‌های مورد مطالعه در 26 صحنه سنت گرایي وجود داشته و در 29 صحنه سنت گرایي وجود نداشته است. در 43 صحنه از کل صحنه‌های مورد مطالعه هیچ گونه معنی و مفهومی درباره سنت گرایي مشاهده نشد. با توجه به درصد معتبر 46 که به وجود داشتن سنت گرایي از فیلم اشاره می‌کند می‌توان گفت تقریباً در نیمی از صحنه‌های مورد مطالعه در فیلم سنت گرایي وجود داشته است.

جدول شماره 4- مقاومت زن در مقابل مرد

آمارها		مقاومت زن در مقابل مرد		مقاومت زن در مقابل مرد		مقاومت زن در مقابل مرد			
		کدها	فرآوانی	در صد فراوانی	درصد معتبر	کدها	فرآوانی	در صد فراوانی	درصد معتبر
1 وجود دارد	ببرخورد منطقی و با دلیل در مقابل مرد	1	14	14	14	2 وجود ندارد	2	49	88
	با اخم و ناراحتی نسبت به زن	3	7	43	12		56	57	100
	با شیوه‌های زنانه مانند محبت کردن	1	14	14	14		42	43	-
	با قهر و خشونت و دعوا	2	29	29	29		98	100	-
کل									

همان طور که در جدول 4 مشاهده می‌شود 42 صحنه از کل صحنه‌های مورد مطالعه فاقد معنی و مفهومی در باره این متغیر بود. در 7 صحنه مقاومت زن در مقابل مرد مشاهده شد که در یک صحنه زن با دلیل و منطق مقابل مرد مقاومت کرد، در 3 صحنه با اخم و ناراحتی، در

یک صحنه با شیوه زنانه و در دو صحنه با قهر و خشونت مقابل مرد مقاومت نشان داد. با توجه به درصدهای معتبر حاصله در 12 درصد صحنه‌ها زن در مقابل مرد مقاومت کرد و در اکثر صحنه‌های مورد مطالعه (88 درصد)، مقاومتی از سوی زن در مقابل مرد مشاهده نشده است.

جدول شماره 5- بیم و امید

بیم و امید		کدها آمارها
درصد معتبر	در صد فراوانی	
45	6	1 امید وار
55	13	2 نا امید
100	19	کل
-	81	بی مورد
-	100	کل

با توجه به جدول شماره 5 می‌توان مشاهده کرد که در 6 مورد از صحنه‌های مورد مطالعه امیدواری و در 13 مورد نا امیدی مشاهده شد. با دقت در درصدهای معتبر جدول فوق می‌توان عنوان کرد تقریباً در بیش از نیمی از صحنه‌های مورد مطالعه یعنی 55 درصد نا امیدی وجود داشته است. همچنین اکثر صحنه‌های فیلم (79 صحنه) معنی و مفهوم خاصی در مورد متغیر مورد بررسی نداشت.

جدول شماره 6- حوزه حضور زن

کدها		حوزه حضور زن		آمارها	
فرآوانی		در صد فرآوانی			
1 عمومی	45	25	46	56	1 وجود دارد
		20		44	
2 بی مورد		53	54		
کل		98	100		

همان طور که از این جدول پیداست تقریباً در نیمی از صحنه‌های فیلم (45 صحنه) زن حضور داشته که از این تعداد 25 مورد (56 درصد) در حوزه عمومی و 20 مورد آن (44 درصد) در حوزه خصوصی و خانواده بود. از کل صحنه‌های مورد مطالعه (98 صحنه) نقش اصلی زن فیلم در 53 صحنه حضور نداشته است.

نتیجه گیری

بی گمان ارتقای سطح کیفی آثار سینمایی تأثیر به سزایی در رشد ابعاد فکری، فرهنگی، اجتماعی و حتی اقتصادی و تجاری جامعه خواهد گذاشت. ابعاد تاثیرگذاری سینما و دیگر تولیدات تصویری به لحاظ فرهنگی و اجتماعی و نقش آن‌ها در ترویج افکار، رفتار، ارزش‌ها و باورها در بین مخاطبان را می‌توان به نوعی با تعداد مخاطبان آن (چه مستقیم و چه غیرمستقیم) ارزیابی کرد.

تأثیر انکارناپذیر هنر بر شکل‌گیری فرهنگ در هر جامعه‌ای، زوایای مختلفی دارد تا جایی که بسیاری از قدرت‌های جهانی سال‌هاست که سلاح‌های خود را در قلافی نگه‌داری می‌کنند که هنر آن را تزئین کرده است.

واقعیت این است که سینما یکی از بزرگترین ابرقدرت‌های فرهنگسازی در دنیا محسوب می‌شود که تأثیر کوچکترین نمای ظاهر شده بر آن را به سرعت می‌توان در میان مردم کوچه و بازار دید. به همین خاطر استفاده از این دنیای مدرن و در عین حال لذتبخش، وسیله‌ای تازه برای نشان دادن فرهنگ‌ها و اندیشه‌هایی است که شاید به سختی بتوان با زبان روزمره بیان کرد.

در پژوهش حاضر تلاش شده است تحلیلی محتوایی بر فیلم جدایی نادر از سیمین اثر اصغر فرهادی شود و با توجه به اهداف مشخص تحقیق، متغیرهای مورد نظر تفسیر شود.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که تقریباً در نیمی از صحنه‌های فیلم خشونت وجود داشته است که خشونت غیر فیزیکی بخش زیادی از صحنه‌ها را شامل شده است ولی این خشونت با سلطه

جویی زیاد همراه نبوده و در اکثر صحنه‌ها اصغر فرهادی کوشیده است سلطه جویی مردان ایرانی را زیاد نمایان نکند.

در صحنه‌های زیادی از فیلم سنت گرایی مشاهده شد و آن هم بیشتر در صحنه‌هایی بود که همسر حجت به عنوان نماینده زنان سنتی ایران نقش آفرینی کرده است و تقریباً در نیمی از فیلم سنت گرایی دیده شد. در صحنه‌هایی که مرد نسبت به زن خشونت یا سلطه جویی نشان می‌داد زن هم در مقابل مرد از خود به شیوه‌های گوناگون مقاومت نشان می‌داد. زن در این فیلم بین امید و ناامیدی بوده است و همچنان که اشاره شد تقریباً در نیمی از صحنه‌های فیلم زن امیدوار بوده است.

بنابراین می‌توان گفت اصغر فرهادی کوشیده است در این فیلم زنی به اصطلاح مدرن و زنی از جامعه سنتی ایران را نشان دهد. زن مدرینته که رفاه عمومی دارد اما بهشت خود را در کشورهای غربی می‌بیند و تلاش دارد همسر خود را راضی به رفتن کند اما زن سنتی فیلم با مشکلات فراوان اقتصادی و فرهنگی دست به گریبان است و پایبندی به برخی سنت‌ها او را بیشتر تحت فشار قرار داده است. اصغر فرهادی به بیننده القا می‌کند که مشکلات از هر نوعی که باشد باید با راه اصولی آن حل شود در غیر این صورت پیامدهای ناگواری در پی خواهد داشت.

منبع

نسخه اصلی فیلم جدایی نادر از سیمین